

HÅLLBARA UTEMILJÖER I FÖRSKOLAN

Vägledning och verktyg för att skapa funktionella
förskolegårdar med barnet i centrum

NACKAS KOMMUNALA FÖRSKOLOR

Producerad av Välfärd skola (Nacka kommun) i samarbete med SLU (Sveriges lantbruksuniversitet) 2021. Får spridas men ange källa.

Text: Ann Sundman Brott och Martin Boson, Nacka kommun, och Petter Åkerblom, SLU.
Omslagsbild: Louise Westerberg. Övriga fotografier: Tina Malmgren, Ann Sundman Brott, Barinder Kaur, Martin Boson.

Förord

Arbetar du som chef, pedagog eller fastighetsförvaltare där barn leker och utvecklas? Då kan detta dokument vara något för dig.

Här beskriver vi:

- Vad som gör en förskolegård till en bra förskolegård.
- Varför förskolegården behövs.
- Hur du kan skapa bättre förutsättningar för lek och pedagogisk verksamhet i förskolans utemiljö.
- Vad som gör gården till en plats att växa och utvecklas på och som bidrar till att barnen mår bra och tror på framtiden.

Ambitionen är att bidra med kunskap, utgångspunkter och verktyg för den förskola som vill förbättra sin befintliga utemiljö i samråd med sin fastighetsförvaltare.

Hållbara utemiljöer i förskolan är ett resultat av forskning, beprövad erfarenhet och goda nationella och internationella exempel, däribland *Grün macht Schule* i Berlin.

Dokumentet kompletterar *Generellt utemiljöprogram för skola och förskola*, ett program som utvecklas av enheten för fastighetsförvaltning i Nacka kommun och ska ses som ett hjälpmedel och underlag för utemiljön vid ny- och tillbyggnad av skolor och förskolor i Nacka kommun. Det ska även fungera som underlag i tidiga stadsplaneringsskeden.

Initiativtagare till *Hållbara utemiljöer i förskolan* är Valfärd skola, Nacka kommuns kommunala förskolor och skolor, som tillsammans med forskare vid SLU (Sveriges lantbruksuniversitet) under perioden 2018–2020 ledde utvecklingsprojektet *Hållbar utemiljöförvaltning* i Nacka kommun. Universitetslektor Petter Åkerblom, SLU, deltog i projektet som forskare och observerande deltagare. Projektet finansierades av Nacka kommun och Tankesmedjan Movium vid SLU.

Deltagarna i projektets referensgrupp *Samverkansgruppen för hållbara utemiljöer* har bidragit till att kvalitetssäkra detta dokument. Samverkansgruppen består av representanter för Valfärd skola, Miljöenheten, Enheten för fastighetsförvaltning och Nacka vatten och avfall.

Nacka i april 2021

Ann Sundman Brott,
utbildningsstrateg och projektledare, Valfärd skola, Nacka kommun.

Martin Boson,
särskilt yrkesskicklig förskollärare, Myrsjö rektorsområde, Valfärd skola, Nacka kommun.

Petter Åkerblom,
landskapsarkitekt och universitetslektor i landskapsförvaltning, SLU.

Innehåll

Utgångspunkter	5
Därför är förskolegården viktig	7
Barnkonventionen och barnets rättigheter	8
Barns inflytande	9
Ett förändrat stadsbyggande	9
Plats för barns fysiska aktivitet.....	9
Det nödvändiga risktagandet.....	10
Utemiljön som plats för undervisning	10
Trädgård som metod och inspiration	11
Att utveckla gården – steg för steg	12
1.Kontakta alltid fastighetsförvaltaren	12
2.Bilda en utemiljögrupp på förskolan	12
3.Inventera nuläge och behov.....	13
4.Involvera barn, pedagoger och vårdnadshavare.....	14
5.Ta fram en gemensam vision för utemiljön.....	14
6.Sammanställ och prioritera	15
7.Gör en plan över funktioner på gården.....	16
8.Stäm av med fastighetsförvaltaren.....	16
Önskvärda funktioner i utemiljön	17
Samverkansgruppen för hållbara utemiljöer	25
Lästips.....	27

Utgångspunkter

År 2015 fick en del av Valfärd skolas förskolor och skolor ändrade ägarförhållanden. Ansvaret för skötsel av utemiljön, som tidigare legat på varje förskola och skola, flyttades nu över till de olika fastighetsägarna. I och med denna förändring uppstod frågan om, och i så fall hur, detta skulle påverka kravet på en likvärdig förskola för alla barn.

En studieresa till Berlin 2016 blev språngbrädan till att starta ett utvecklingsprojekt i samarbete med SLU (Sveriges lantbruksuniversitet). För att skapa en gemensam bild, av hur man kan utforma inspirerande och grönnare utomhusmiljöer, samordnade Valfärd skola två resor till Berlin under åren 2017–2018 för pedagoger, skolledare, förvaltare och andra funktioner i Nacka kommun. I Berlin finns organisationen *Grün macht Schule*¹ vars idé bygger på att det behövs olika professioner som samarbetar för att utveckla skol- och förskolegårdar. Denna förvaltningsgemensamma enhet finansieras av motsvarande skolförvaltningen tillsammans med stadsbyggnads- och miljöförvaltningen. *Grün macht Schule* kom att bli en förebild för fortsatta utvecklingsambitioner i Nacka.

De tankar som utvecklades hos Valfärd skola kring vad en inspirerande och utvecklande utomhusmiljö borde handla om, ledde till projektet *Hållbar utemiljöförvaltning i Nacka* som genomfördes i samarbete med SLU 2018–2020. Målet var att tillsammans med universitetet formulera kunskapsbaserade idéer, argument och verktyg för pedagoger och skolledare i Nacka som vill utveckla sin gård.

Arbetet bakom detta dokument har koncentrerats till dokumenterad kunskap och beprövad erfarenhet. Både nationella och internationella erfarenheter ligger till grund för de ställningstaganden som görs i detta dokument.

Enheten för fastighetsförvaltning genomförde 2017–2018 två pilotprojekt, ett på Björknäs förskola och ett på Universums förskola, för att skapa giftfria och stimulerande gårdar. Upprustningen skedde med relativt enkla medel där man bland annat använde naturmaterial från nedsågade träd som uppkommit vid pågående nybyggnation i kommunen. Erfarenheter från dessa projekt har varit en viktig inspirationskälla till ställningstaganden i detta dokument.

Nacka kommun har fyra övergripande mål: bästa utveckling för alla, stark och balanserad tillväxt, attraktiva livsmiljöer i hela Nacka, samt maximalt värde för skattepengarna. Nacka har redan nu starka miljömål om till exempel giftfria miljöer och ekologisk mat och strävar efter att alla barn i Nacka ska ha tillgång till likvärdiga, stimulerande och hållbara utemiljöer.

Nacka vill vara bäst på att vara kommun. Det kan i det här sammanhanget innebära att skapa nya samarbetsformer mellan förskola, fastighetsförvaltning, entreprenörer och andra aktörer med koppling till den pedagogiska verksamheten.

¹ <http://www.gruen-macht-schule.de/index.php/de/>

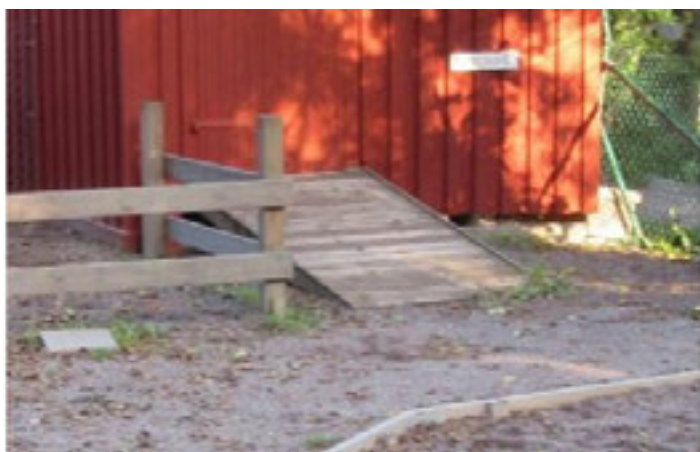
Före

Efter

Björknäs förskola hade stort upprustningsbehov. En lösning behövdes för att ta hand om dagvatten vilket gav tillfälle att skapa synliga kretslopp av regnvatten och möjliggöra vattenlek.

Impregnerat virke, konstgräs och gummasfalt ska undvikas i utemiljöer för barn. Det är de vanligaste materialen som behöver ersättas med naturmaterial när en förskolegård ska förbättras.

Före

Efter

På Björknäs förskola ersattes en gungställning utan gungor av ett stort cementrör för fri lek och krypin. Istället för att bara byta ut det som behövde saneras, diskuterade man först med förskolan. Genom att göra en helhetsplan för hela gården fångade man upp vad pedagoger och barn ville utveckla för att få en gård med höga lekvärden.

Därför är förskolegården viktig

Idag går cirka 95 procent av alla svenska barn i åldrarna 3–5 år på förskola² och varje dag vistas dessa barn utomhus under en stor del av dagen. För många barn blir förskolan en garant för att få leka och vistas utomhus och därför är förskolegården extra betydelsefull.

Gården bör ses som en självklar del av undervisningen och dess utformning bör genomsyras av ett ekologiskt och hållbart tänkande. Gården kan på så sätt, med stöd i barnets rättigheter och Barnkonventionen, utvecklas till en lustfylld, grön miljö med barnets bästa i fokus.

Det som avgör om en förskolegård är funktionell, hållbar och intressant, för dem som använder den, är samspelet mellan människan, den fysiska miljön och regelverk.

Vi har utgått från följande aspekter:

■	Barnkonventionen och barnets rättigheter
■	Barns inflytande
■	Ett förändrat stadsbyggande
■	Plats för barns fysiska aktivitet
■	Det nödvändiga risktagandet
■	Utemiljön som plats för undervisning
■	Trädgård som metod och inspiration

² Skolverkets förskoleregister och Statistikmyndigheten SCB:s barn- och familjestatistik.

Barnkonventionen och barnets rättigheter

FN:s konvention om barnets rättigheter blev svensk lag år 2020. Detta aktualiserar förskolans viktiga uppdrag att säkerställa barns lika rättigheter och möjligheter. Barnkonventionen säger att barnets bästa alltid ska komma i främsta rummet. I denna huvudprincip inryms rätten till såväl en god hälsa som goda förutsättningar för lärande.

BARNKONVENTIONENS HUVUDPRINCIPER

FN:s konvention om barnets rättigheter består av 54 artiklar. Den innehåller fyra huvudprinciper, artiklarna 2, 3, 6 och 12, som här presenteras i en förkortad version. Dessa kan ge vägledning kring utemiljöns betydelse för barns utveckling och välbefinnande.

Artikel 2

Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras.

Artikel 3

I alla åtgärder som rör barn ska man i första hand beakta vad som bedöms vara barnets bästa.

Artikel 6

Varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas fysiskt, psykiskt, andligt, moraliskt och socialt.

Artikel 12

Barn har rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör dem. När åsikterna beaktas ska man ta hänsyn till barnets ålder och mognad.

Artikel 31

som berör barns rätt till lek, ger också stöd för betydelsen av förskolegårdens utformning.

Barns inflytande

För att kunna utveckla gårdens möjligheter utifrån *barnets perspektiv* behövs en demokratisk process som involverar barnen. Forskningen visar att vuxna ofta vidtar åtgärder utifrån föreställningar om barns generella behov och att man genom sin utbildning och erfarenhet tror sig veta vad barnet behöver.³ Men det räcker inte med att planera en förändring utifrån vad vi *tror* att barnen behöver. Vi behöver barnens tankar och idéer i förändringsarbetet. Det finns flera sätt att få med barnen i detta arbete. Man kan göra så kallade gåturer⁴ i utemiljön där barnen får ge uttryck för vad de önskar tillföra och vad de vill bevara. De allra yngsta barnen kan man observera för att få en förståelse för barnens rörelsemönster, hur de leker och med vad.

Om barnen själva fått vara med i att utveckla gården infinner sig ofta en typ av ansvarskänsla och en vilja att skydda gården. Barn värdesätter en god lekmiljö och ibland finns det värden som är självklara för ett barn men som kan vara svårare att se som vuxen.

Ett förändrat stadsbyggande

Vårt samhälle förändras i rask takt, och så även livsvillkoren för barn och unga. Under de senaste decennierna har barns och ungas rörelse- och handlingsfrihet inskränkts betydligt. Allt tätare städer, ökad trafikmängd och oroliga vårdnadshavare gör att barn idag i större utsträckning än tidigare är beroende av vuxna för att kunna förflytta sig. Digitaliseringens framväxt, i form av mer stillasittande aktiviteter framför skärmar, är en annan utmaning. Forskning visar på betydelsen av fysisk aktivitet för att främja barns kognitiva utveckling.⁵

Sammantaget har utvecklingen lett till att många barn leker mindre utomhus än tidigare, vilket ökar vikten av förskolans uppdrag att erbjuda möjlighet till fysisk aktivitet och utmaningar. Också de pedagogiska förutsättningarna har förändrats, bland annat genom att barngrupperna blivit större. Detta kan försvåra möjligheterna att besöka platser i närmiljön och barnen hänvisas i större utsträckning till förskolegården.

Plats för barns fysiska aktivitet

Att leka utomhus förbättrar den fysiska utvecklingen hos barn. Förskolegårdens utformning och skötsel måste därför främja lusten att röra sig. En sådan utemiljö är kuperad, har varierad växtlighet (där barnen får umgås och gömma sig) samt goda sol- och skuggförhållanden.⁶ Barns rörelseglädje främjas alltså av en variationsrik miljö som tillåter olika typer av lek och rörelseaktiviteter. Rörelseglädje uppstår där man uppmuntrar och skapar förutsättningar för barnen att klättra, springa och få upp farten, krypa, hoppa, och balansera.⁷ Förskolegården måste erbjuda möjlighet till allt detta och barnen bör inte hindras av alltför många staket eller annat som begränsar deras rörelsefrihet.

³ Qvarsell, B. (2003) *Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhetsmaximering eller kunskapsbildning?* Pedagogisk forskning i Sverige. Årg 8 nr 1-2.

⁴ de Laval, S. (2014) *Gåturen. Metod för dialog och analys*. Svensk Byggtjänst.

⁵ Se exempelvis Hansen, A., *Hjärnstark* (2018).

⁶ Boverket (2015). Boverkets allmänna råd om fria för lek och utevistelse i vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet, BFS 2015:1 FRI.

⁷ Sandseter (2011). Children's risky play in an evolutionary perspective. *Environmental Psychology* 2011 9(2).

Det är viktigt att förskolans pedagoger uppmuntrar barnen till fysisk aktivitet och att det på förskolan finns ett positivt förhållningssätt till vikten av att röra på sig. Finns förutsättningarna bör man utnyttja möjligheterna till fysiska utmaningar i närområdet. Gården kan till exempel ligga i närheten av ett utegym, vatten, en skog med klättermöjligheter eller andra miljöer som fungerar som komplement till den egna gården.

Det nödvändiga risktagandet

Vid utveckling och förändring av förskolegårdar aktualiseras frågor om säkerhet och ansvar. En inspirerande lek miljö där barnen får möjlighet till utmaningar får ibland stå tillbaka för oron att ett barn ska skada sig. Forskningen visar att risktagande efter ålder och mognad är en central drivkraft i barns lek: barnet strävar helt naturligt efter att uppleva hög fart, utforska farliga situationer och att våga gömma sig från kamrater och vuxna.⁸ Sådana inslag av risktagande i barnens utevistelse lyfts fram som något som gynnar deras utveckling. När vi bygger bort dessa inslag i barnens vardag tar vi samtidigt ifrån dem möjligheten att lära sig hantera och bedöma risker. Här är det viktigt att ha en god dialog med såväl fastighetsförvaltare som vårdnadshavare för att visa på vinsterna med en utmanande och inspirerande utomhusmiljö.

Det är också viktigt att se hur pedagogers attityder och förhållningssätt påverkar barns förutsättningar för risktagande och utmanande lek på förskolegården. Frågor som rör balansen mellan säkerhet och risktagande i barns lek är därför viktiga att lyfta för diskussion i olika pedagogiska forum.

Utemiljön som plats för undervisning

Forskning påvisar flera positiva effekter av utomhusundervisning; att variera inomhus- med utomhusaktiviteter leder till ökad naturkontakt, mer fysisk aktivitet och att barnen klarar undervisningen bättre.⁹ Här erbjuds mer plats och större ytor än inomhus och det finns möjligheter till ett mer variationsrikt lärande. Ofta förknippas undervisning utomhus med naturvetenskap, ekologi och hållbar utveckling men erfarenheten visar att det går att få in de flesta av läroplanens målområden. Att använda sig av naturen i olika typer av lärandesituationer föder också en kreativ lust hos barnen och det finns möjligheter att använda sig av alla sinnen.

Enligt förskolans läroplan ska vi verka för jämställdhet, där flickor och pojkar ska ha samma förutsättningar till ett livslångt lärande. I naturen saknas tydliga genuskoder, vilket gör att den lämpar sig väl som undervisningsmiljö, också utifrån ett jämställdhetsperspektiv.¹⁰ Om vi utformar gården på ett sätt där naturen får ett betydande utrymme skapar vi också en genusneutral miljö. Många barn har också lättare att bibehålla koncentrationen utomhus där klimatet är lugnare och ljudnivån är lägre.

⁸ Sandseter, E.B.H. (2010) *Scaryfunny – A qualitative study of risky play among preschool children*. Norwegian University of Science and Technology Faculty of Social Sciences and Technology Management Department of Psychology.

⁹ Faskunger, J., Szczepanski, A., Åkerblom, P. (2018) *Klassrum med himlen som tak. En kunskapsöversikt om vad utomhusundervisning betyder för lärande i grundskolan*. Linköpings universitet, Sveriges lantbruksuniversitet och Tankesmedjan Movium.

¹⁰ Bergström, L., Tronvik, H., (2012) *Frisk i naturen. Ett nordiskt projekt*. Nordiska ministerrådet.

I läroplanen för förskolan, Lpfö 18, betonas att barnen ska erbjudas en variation av aktiviteter, såväl inomhus som utomhus, under sin dag på förskolan.¹¹ Inomhusmiljön har nog traditionellt förknippats mer med undervisning, medan utvistelse sammankopplats mer med spontanlek. Undervisningen, såväl den strukturerade som den mer spontant uppkomna, kan dock med fördel bedrivas utomhus, för att nå en god måluppfyllelse. På flera håll betraktas gården och utemiljön redan som en resurs i detta avseende, men det går att göra mer.

Trädgård som metod och inspiration

När gården används för odling blir odlandet samtidigt en naturlig del av förskolans utbildning. Att arbeta med odling som tema, eller projekt, skapar kunskap om naturens kretslopp och möjligheter för barnen att få testa sig fram i fråga om vad som går att odla. De samtal, frågor och reflektioner som uppstår under dessa typer av aktiviteter skapar kunskap om natur och växlighet.

Det är viktigt att barnen får möjlighet att äta av det som de odlar. I samband med det är det enkelt att resonera med barnen kring hälsa, välmående och nyttig mat. När barnen får följa processen från att så till att skörda leder det till något sinnligt och konkret, och bidrar till en pedagogisk aktivitet som skapar delaktighet över tid, från vår till höst.

Om måltidspersonalen involveras i arbetet med att planera vad som kan odlas på gården, kan de också i sin matlagning använda det som barnen odlar. Dialogen kan också få måltidspersonalen att engagera sig och hjälpa till med odlingar, till exempel i pallkragar eller växthus.

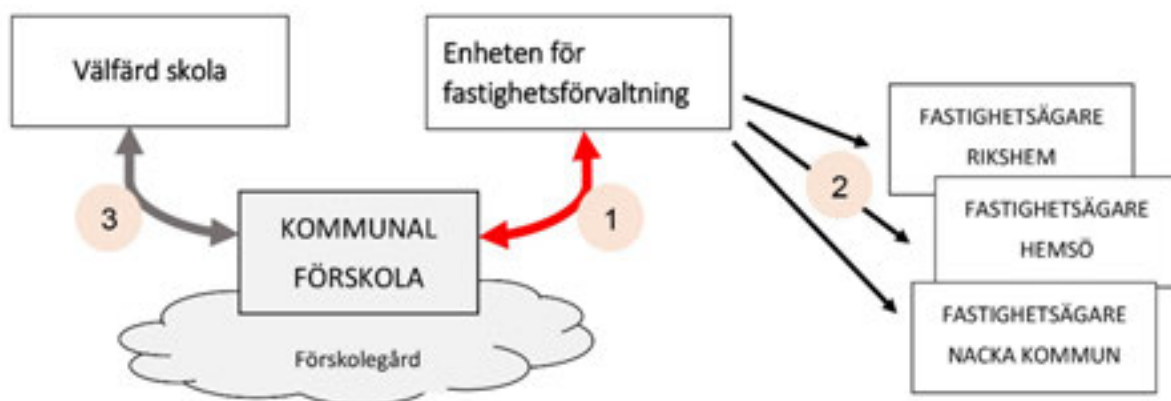
¹¹ Skolverket. (2018) *Läroplan för förskolan: Lpfö 18*. Stockholm: Skolverket.

Att utveckla gården – steg för steg

När förskolan har bestämt sig för att de vill utveckla utemiljön börjar en process i flera steg. Inledningsvis gäller det att förankra idéerna, organisera arbetet och fördela ansvar så tydligt som möjligt. Allt får inte hänga på en person som kanske slutar efter en tid och att arbetet faller med det. Erfarenheten visar på vikten av att förskolans ledningsgrupp ger mandat och tid till förfogande för de personer som vill driva arbetet framåt.

1. Kontakta alltid fastighetsförvaltaren

Om både förskolan och förvaltaren är engagerade finns de bästa förutsättningarna för att utveckla gården till en mer funktionell, hållbar och pedagogiskt användbar utemiljö. Alla förskolor och skolor hyr sina lokaler av enheten för fastighetsförvaltning. Om förskolan vill förändra utemiljön ska förskolans chef ta kontakt med enheten för fastighetsförvaltning och presentera sina idéer. Se figur 1!

Figur 1. Beslutsvägar för utemiljöförbättringar i Nacka: 1) Förskolan ska alltid kontakta enheten för fastighetsförvaltning när man vill förändra sin utemiljö. 2) Enheten för fastighetsförvaltning ansvarar för att det finns funktionella lokaler för förskoleverksamheten, i samråd med förskolan och de fastighetsägare som har kommunala förskolor som hyresgäster. 3) Valfärd skola är huvudman för den kommunala förskoleverksamheten.

2. Bilda en utemiljögrupp på förskolan

Utse en grupp som är intresserad av att förbättra utemiljön och bestäm en kontaktperson i gruppen. Skolledningen sköter sedan kontakter med förvaltaren samt med andra externa aktörer och samarbetspartners.

3. Inventera nuläge och behov

Utemiljögruppen inventerar nuläget och preciserar önskat behov av utveckling. Inventeringen kan göras genom att använda olika checklistor eller verktyg.

Digital checklista ur barnperspektiv

Utifrån kunskaper och erfarenheter i projektet har vi utarbetat en checklista som kan vara vägledande för chefer, pedagoger, fastighetsförvaltare eller vårdnadshavare, vid bedömning av förskolans utemiljö och dess förbättringsområden. Checklistan som är skriven ur ett barnperspektiv kan vara ett hjälpmedel för att betrakta utemiljön utifrån barns synvinkel men är inte tänkt att användas direkt av barnet. Verktiget är skrivet i jag-form för att tydliggöra barnets perspektiv.

Länk till checklistan finns på www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

Dialogverktyget Lekolys

I samarbete med projektet utarbetades dialogverktyget Lekolys som ett examensarbete på SLU. Verktiget innehåller en matris och checklista som ska användas i dialog med andra när inventeringen görs. Den är tänkt att kunna användas både vid nybyggnation och upprustning av förskolegården.

Länk till Lekolys finns på www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

Boverkets checklista

Boverkets checklista är lämplig att användas av pedagoger och/eller fastighetsförvaltare för att ta ställning till vad som bör prioriteras för att förbättra utemiljön för lärande och välbefinnande, gärna i kombination med en karta över gården där man prickar in de olika egenskaperna. Checklistan är indelad i fyra huvudteman; förbättra lärandet, skapa trygghet, stimulera fysisk aktivitet och barns inflytande över sin egen utemiljö.

Länk till Boverkets checklista finns på www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

	Finns	Saknas	Önskas
Förbättra lärandet			
Samlingsplatser för barn och elevgrupper.			
Användbara platser för ämnesövergripande undervisning och undervisning i olika ämnen.			
Synliga kretslopp till exempel regnvatten, kompost, odling, energi (ekosystemtjänster).			
Platser med biologisk mångfald (flora, fauna).			
Platser för experiment, kreativt arbete och scenisk framträdan.			
Pedagogiska mål med den ombyggda utemiljön.			
Skapa trygghet			
Belysning på flertalet områden som möjliggör användning av utemiljön under kvällstid och mörka årstider.			
Platser som används av vuxna till pedagogiska projekt.			
Platser som uppmuntrar till lek oavsett kön, ålder och funktionsvariationer.			
Små platser lagom för 2-4 barn att dra sig undan på.			
Ställningstagande om barns nödvändiga risktagande i verksamhetsplanen.			
Stimulera fysisk aktivitet			
Natur eller naturliknande miljö för lek och umgänge			
Kunskap om hur barn och elever använder utemiljön			
Möjlighet att få utvärdera utemiljön			

6. Sammanställ och prioritera

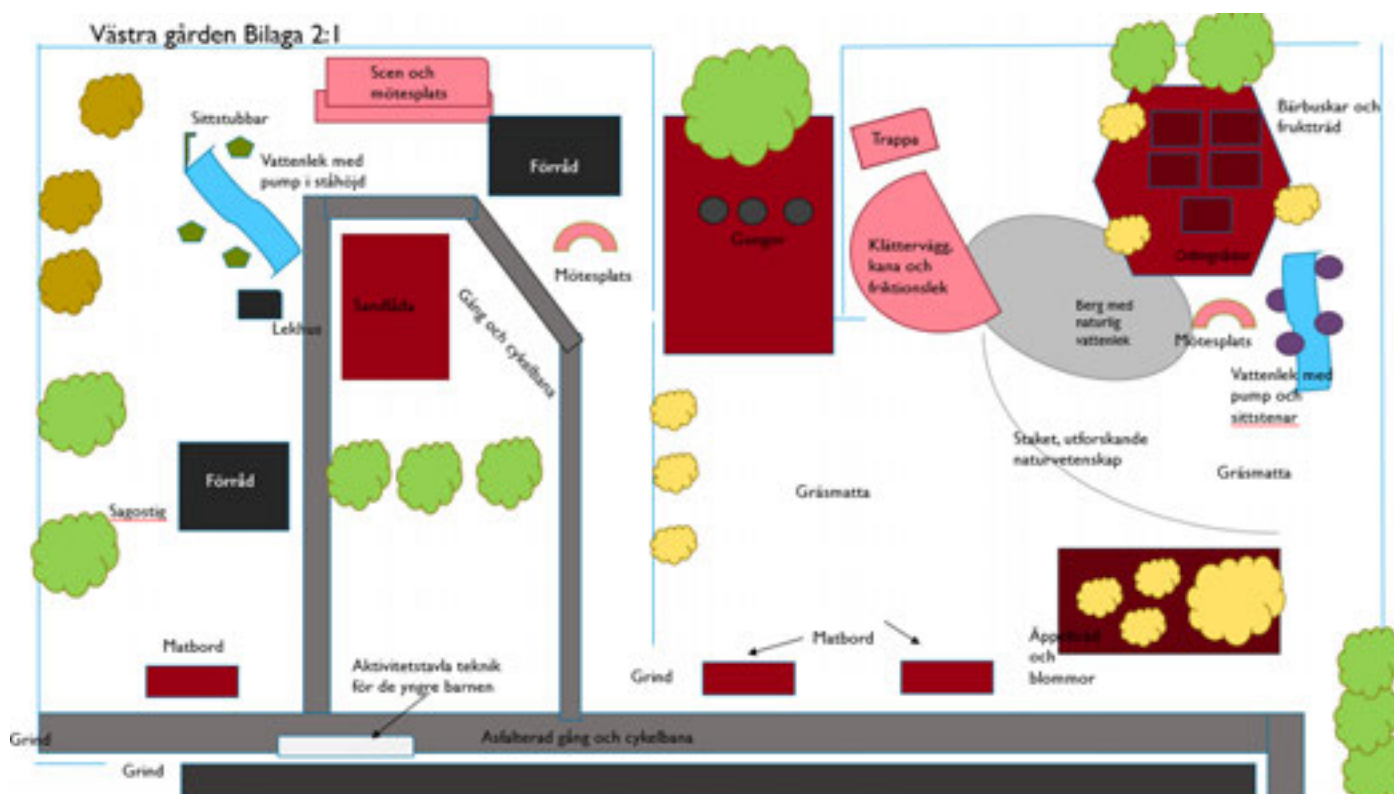
Utemiljögruppen och dess kontaktperson sammanställer vad man har gjort och vad man önskar utveckla. Utifrån detta görs sedan en prioritering av vad som är viktigast och vad som kan vänta till senare. Det är viktigt att göra en plan där det tydligt framgår vem som är ansvarig för att vad blir gjort. Nu kontaktas fastighetsförvaltaren för att få ett godkännande av planen och få hjälp med att ta fram en kostnadskalkyl. Titta även på andra resurser som kan användas, till exempel Skolgårdsprojektet eller Återbrukscentralen.

7. Gör en plan över funktioner på gården

När man prioriterat vilka åtgärder som behövs för att förbättra gården är det lämpligt att sammanställa detta på en karta över förskolegården. Här kan man både redogöra för visioner och övergripande mål. Man kan även ange vilka åtgärder som bör prioriteras och ungefär när i tiden. Kartan kan ses som ett dynamiskt verktyg, som åskådliggör vad förskolan vill just nu, men som kan ändras när som helst i framtiden när förutsättningarna förändras.

Det är viktigt att barn, pedagoger, vårdnadshavare och fastighetsförvaltare kan ta del av kartan och er vision. Sätt upp den på en central plats på förskolan där den är synlig och kommer till liv.

8. Stäm av med fastighetsförvaltaren

När förskolan kommit så här långt, börjar det bli dags att sätta igång med konkreta förbättringsarbeten. Innan man sätter igång bör förskolans chef, utemiljögrupp och fastighetsförvaltare träffas och komma överens om ansvarsfördelning, åtgärdsplanering inklusive eventuell etappindelning, samt budget/kostnadsfördelning (vem står för vad?).

Alla förändringar av gården ska godkännas av den fastighetsförvaltare som är ansvarig för utemiljön. Större investeringar kan leda till hyrestillägg för förskolan.

Önskvärda funktioner i utemiljön

Varje förskolegård har platsspecifika egenskaper, och därmed sina unika förutsättningar att fungera – eller inte fungera – i relation till förskolans pedagogiska uppdrag och intentionerna med Förskolans läroplan, Lpfö 18. Många nybyggda förskolor öppnar i tätbebyggda områden och gårdarna är ofta små till ytan. Det finns också förskolegårdar med låga lekvärderna.¹³

Vad bör finnas i utemiljön för att bidra till hög måluppfyllelse? Vad kan vi kräva och önska av förskolegården för en ändamålsenlig utbildning? Vad är lämpligt att prioritera när man bedömer att gården bör förbättras?

Forskning och beprövad erfarenhet visar att det är lämpligt att sträva efter att följande funktioner ska finnas på förskolegården eller i förskolans närmaste omgivning. Bilderna illustrerar goda exempel på hur de önskvärda funktionerna kan utformas i praktiken.

Varje önskvärd funktion inleds med en text skriven i jag-form för att på så sätt lättare kunna bedöma kvaliteter i utemiljön ur barnets egen synvinkel. Genom att skriva i jag-form förtydligas hur barnet kan tänkas ”resonera” och därmed barnets eget perspektiv på gårdens olika funktioner och hur barnet kan tänkas ”bedöma” platsens möjligheter till lek, lärande och utveckling. Texten till varje önskvärd funktion är även kompletterad med citat från Lpfö18 som beskriver vilka läroplansmål man kan koppla funktionerna till.

Bilderna är från Björknäs, Universums och Alabastern, Fiskarhöjden och Kummelnäs förskolor i Nacka samt från Berlin.

På följande sidor presenteras önskvärda funktioner:

■	Mötes- och samlingsplatser
■	Scener
■	Möjlighet till arbete med hållbar utveckling
■	Biologisk mångfald
■	Platser för undervisning, experiment och kreativt arbete
■	Okodade platser som uppmuntrar all sorts lek oavsett kön, ålder och funktionsvariation
■	Skapa rum i rummet
■	Fysisk aktivitet, välbefinnande och hälsa
■	Utmanande lek och umgänge i natur
■	Möjlighet till mat och vila utomhus

¹³ Beckman, M. (2018) *Lek på riktigt – om att sluta bygga lekplatser och börja skapa rikare lekmiljöer*. Vinnova-projektet Digifys.

Mötes- och samlingsplatser

Jag har möjlighet att varje dag få undervisning utomhus i mindre eller större grupper. Det får jag på iordningställda samlingsplatser, till exempel en ring av stockar, under ett tak eller segel som skyddar för regn och oönskad solstrålning. På vår förskola kan jag regelbundet lära mig saker från vårt flyttbara utomhusbibliotek.

LPFÖ 18: "Barnen lär sig genom lek, socialt samspel, utforskande och skapande men också genom att iakttä, samtala och reflektera."

En samlingsplats som också kan fungera som motorikbana.

Utomhusbibliotek där böcker förvaras i lådor som tas fram. Böckerna kommer från kretsloppscentralen, Nacka vatten och avfall. Sofforna är byggda av Skolgårdsprojektet.

Här kan leken söka skydd om det regnar, eller hitta skugga när solen strålar som mest. En enkel konstruktion som också fungerar som uteklassrum i alla väder.

Scener

Jag kan samlas tillsammans med andra för att fira olika traditioner och högtider. Här kan jag också uppträda med mina kamrater. Det kan ske på mindre och större scener, kanske på en trappa eller gradäng.

LPFÖ 18: "Utbildningen ska ge utrymme för barnens egna initiativ, fantasi och kreativitet. Barnen ska kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen, både utomhus och inomhus och i varierande miljöer."

En scen kan vara hur liten som helst och samtidigt fungera som sittplats eller vem vet vad?

Här fungerar trappan både som sittgradäng och scen för framträdande.

Möjlighet till arbete med hållbar utveckling

Omkring mig finns synliga kretslopp med regnvatten, odling och nedbrytning. Jag kan leka med vatten i rännor i marken eller från utkastare. Här finns komposter för frukt- och grönsaksavfall och löv- och grenkomposter där jag får gräva efter mask och insekter. Jag har också möjlighet att odla i trädgårdsland, odlingslådor eller i växthus.

LPFÖ 18: "En positiv framtidstro ska prägla utbildningen. Utbildningen ska ge barnen möjlighet att tillägna sig ett ekologiskt och varsamt förhållningssätt till sin omgivande miljö och till natur och samhälle. Barnen ska också ges möjlighet att utveckla kunskaper om hur de olika val som människor gör kan bidra till en hållbar utveckling – såväl ekonomisk och social som miljömässig."

Odling i stövel eller pallkrage – ett sätt att i liten skala jobba med matens väg från jord till bord.

En lösning för att ta hand om dagvatten kan också stimulera leken. Viktigt att borsta rent brunnen då och då så att den inte sätter igen.

Biologisk mångfald

Jag får lära mig om olika slags växter, blommor, frukt och bär. På min gård finns också gamla kulturväxter. Det finns ett insektshotell med en fjärilsrestaurang i närheten. Detta ger mig en naturlig förståelse för naturvetenskap, växter och djur.

LPFÖ 18: "Utbildningen ska ta tillvara barnens nyfikenhet samt utmana och stimulera deras intresse för och kunskaper om natur, samhälle och teknik."

En enkel pallkrage kan användas till mycket. Här har den blivit ett minilandskap där barnen kan leka eller arbeta med biologisk mångfald.

Platser för undervisning, experiment och kreativt arbete

Jag har möjlighet att arbeta utomhus med alla förskolans mål, till exempel naturvetenskapliga experiment eller kreativt skapande.

LPFÖ 18: "Barnens lärande kan bli mångsidigt och sammanhängande om arbetsätten varierar och miljön är utmanande och stimulerande samt lockar till lek och aktivitet."

Den här diskbänken kommer från kretsloppscentralen i samarbete med Skolgårdsprojektet. Den kan användas för lek och undervisning och naturvetenskapliga experiment.

Okodade platser som uppmuntrar all sorts lek oavsett kön, ålder och funktionsvariation

Jag har möjlighet att leka på okodade platser som är föränderliga utefter vilken lek som pågår. Miljöerna uppmuntrar till lek oavsett ålder, kön och funktionsvariation. Det finns naturmaterial som är föränderliga och som inte är målat i någon speciell färg eller tema. Det finns flera stora sandlådor för lek och det finns möjlighet till experiment och utforskande där alla barn är inkluderade.

LPFÖ 18: "Miljön i förskolan ska erbjuda alla barn varierade aktiviteter i olika sammanhang. Många valmöjligheter ger ökade förutsättningar för barnen att bredda sina lekmönster och val av aktiviteter. Det är viktigt att alla som arbetar i förskolan bidrar till att barnen oavsett könstillhörighet ges förutsättningar för utvidgade upplevelser och uppfattningar om sina möjligheter. Förskolans miljö ska inspirera och utmana barnen att bredda sina förmågor och intressen utan att begränsas av könsstereotypa uppfattningar."

Ett cembrör kan bli vad som helst i leken.

Sandlek kan utformas på många olika sätt, med eller utan sarg. För att inkludera alla barn att leka bör man erbjuda olika höjder.

Skapa rum i rummet

Jag kan hitta egna rum för lek. Här finns flyttbara staket, odlingslådor, pilkojor, tunnlar och buskar. Det finns små platser att kunna dra sig undan på. Här kan jag se de vuxna men de vuxna kan inte alltid se mig.

LPFÖ 18: "För barn är det lek i sig som är viktigt. I lek får barnen möjlighet att imitera, fantisera och bearbeta intryck. På så sätt kan de bilda sig en uppfattning om sig själva och andra människor. Lek stimulerar fantasi och inlevelse. Lek kan också utmana och stimulera barnens motorik, kommunikation, samarbete och problemlösning samt förmåga att tänka i bilder och symboler. Därför är det viktigt att ge barnen tid, rum och ro att hitta på lekar, experimentera och uppleva."

Flyttbara staket för att skapa egna och tillfälliga uterum. (Från Skolgårdsprojektet.)

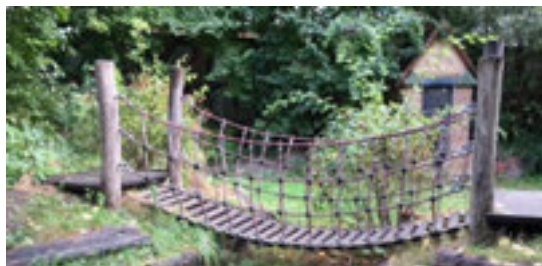

En solrosskog som sås varje år ger många tillfällen för lek och undervisning.

Fysisk aktivitet, välbefinnande och hälsa

Jag är i en trygg och säker miljö som samtidigt är utmanande. Jag behöver ett visst risktagande för att utmanas både fysiskt och psykiskt. Jag är i en miljö som är spännande och som ger mig möjlighet att använda mina motoriska färdigheter. Det finns möjlighet att klättra i träd eller balansera på omkullvälta stammar. På min gård finns också ytor för att springa så att jag får upp farten.

LPFÖ 18: "Barnen ska få förutsättningar att utveckla en allsidig rörelseförmåga genom att ges möjlighet att delta i fysiska aktiviteter och vistas i olika naturmiljöer. Utbildningen ska ge barnen möjlighet att uppleva rörelseglädje och därigenom utveckla sitt intresse för att vara fysiskt aktiva.

Naturmaterial väcker fantasin och sporrar till lek, och är dessutom giftfritt.

Konstruktioner av naturmaterial som stubbar och stockar måste sättas fast på ett klokt sätt.

Utmanande lek och umgänge i natur

Jag får leka och kan skapa egna platser bland buskar, träd och öppna ytor. Här finns gott om löst material som stimulerar lek och konstruktion. Jag kan varje dag leka med kottar, pinnar, stockar, stubbar och stenar för kojbygge, motorikbanor eller rekvisita i leken. Naturmaterial skapar ett annat behov av skötsel där jag och mina pedagoger måste vara mer involverade, men jag gillar att få arbeta på riktigt.

LPFÖ 18: "Lek ska ha en central plats i utbildningen. Ett förhållningsätt hos alla som ingår i arbetslaget och en miljö som uppmuntrar till lek bekräftar lekens betydelse för barnens utveckling, lärande och välbefinnande."

Viktigt med bra redskap både för lek och när barnen hjälper till med skötseln av gården.

Löst material behöver bra förvaring för att skapa ordning på gården.

Löst material som grenar och kvistar underlättar kojbygge. Att det ser stökigt ut är barnens ordning, och bör uppmuntras av vuxenvärlden.

En piltunnel växer snabbt och skapar både rumslighet och grönska. Det är en bra växt för förskolegårdar, eftersom den tål tuffa tag.

Möjlighet till mat och vila utomhus

Jag är i en miljö där det är lätt att må bra, röra sig och vila. Jag får sinnesintryck genom att det finns så många olika växter, blommor och kryddväxter där man kan känna, lukta, smaka och uppleva. Det finns en eldstad för korvgrillning och utemöbler för mellanmål. Det finns belysning som gör det tryggt att leka utomhus varje dag även när det är mörkt ute. Jag kan skydda mig från solen när jag behöver under träd och buskar, fasta eller lösa segel och utetak.

LPFÖ 18: "Utbildningen i förskolan ska planeras och genomföras på ett sådant sätt så att den främjar barnens utveckling, hälsa och välbefinnande. Förskolan ska erbjuda barnen en god miljö och en väl avvägd dagsrytm med både vila och aktiviteter som är anpassade efter deras behov och vistelsetid. Miljön ska vara tillgänglig för alla barn och inspirera dem att samspela och att utforska omvärlden samt stödja barnens utveckling, lärande, lek och kommunikation."

En kryddträdgård är lätt att sköta om och kan samtidigt fungera som fjärilsrestaurang.

Fantasifulla odlingslådor och flätade staket av naturmaterial kan väcka engagemang och intresse både för odling och hur man kan bygga rumsavgränsningar.

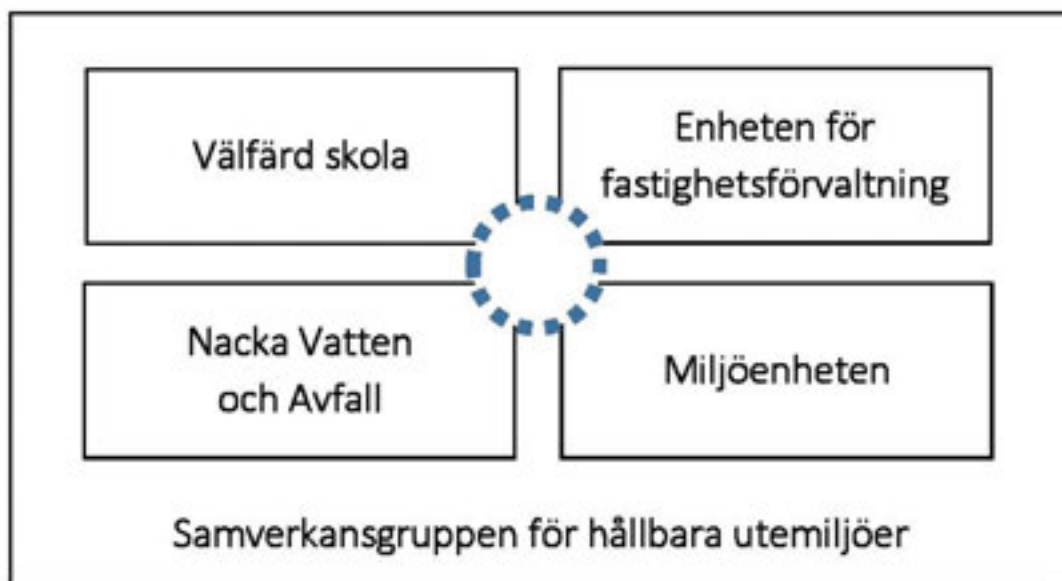

En grillplats som går att låsa och använda som samlingsplats.

Detta fasta solskydd skuggar bara när solen står som högst, men släpper samtidigt igenom regnet.

Samverkansgruppen för hållbara utemiljöer

Skolledning, fastighetsförvaltare och pedagoger kan ha olika syn på vad man anser är en bra förskolegård. För att underlätta för de förskolor som vill förbättra sin utemiljö finns *Samverkansgruppen för hållbara utemiljöer*. Genom att använda varandras olika expertkompetenser i olika projekt – stora som små – kan förutsättningar skapas för att utveckla förskolegården till en mer användbar miljö för lek, lärande och välbefinnande.

Att jobba tillsammans är att jobba smartare. Stödet kan bestå av att vara bollplank, stötta idéer, erbjuda fortbildning och inspirationsdagar, nätverk för pedagoger, hemsida med tips och idéer samt hjälpa till med kontakter och samråd runt olika utvecklingsprojekt. Samverkansgruppen ingår också i Nacka kommuns nätverk *Barn i staden*.

Välfärd skola

Välfärd skola är värd för samverkansgruppen. I flera år har Välfärd skola undersökt möjligheterna till att stimulera mer utomhusförlagd pedagogisk verksamhet i skola och förskola. Välfärd skolans förhoppning är att samverkansgruppen ska främja likvärdiga, stimulerande lärmiljöer med barnet i centrum. Välfärd skola har också formulerat vägledningsdokumenten *Framtidens Lärmiljöer*, *Hållbara lärmiljöer i förskolan* och *Hållbara måltider* som stöd för förskolor och skolor.

Enheten för fastighetsförvaltning

Ansvarar för att det finns ändamålsenliga lokaler för skol- och förskoleverksamhet. Har i samarbete med Välfärd skola tagit fram dokumentet *Generellt utemiljöprogram* som stöd i samband med att man bygger nya skolor och förskolor. Dokumentet beskriver vilka generella krav man bör ställa på utformning och placering av förskolegårdar och skolgårdar.

Miljöenheten

Ansvarar för att informera, göra tillsyn och följa upp att förskolor bland annat har giftfria miljöer ute och inne. För att bedömas som giftfria ska en särskild checklista vara uppfylld. En av punkterna är att förskolor ska ha en stimulerande och giftfri utomhusmiljö. Det innebär att

förskolan inte ska ha några bildäck, slipers, tjärasfalt eller tryckimpregnerat trä. Istället för tryckimpregnerat trä så ska olje-, värme eller kiselbehandlat trä användas, alternativt kärnvirke eller en tåligare träsort. På förskolan ska gummiasfalt som innehåller återvunna bildäck undvikas. Material som gärna får användas på förskolegården är naturliga alternativ som gräs, grus, sand och bark.

En del av Nackas miljömål Giftfri miljö är att alla förskolor och lekplatser ska vara inventerade och åtgärdade när det gäller särskilt farliga ämnen år 2030.

Nacka vatten och avfall (NVOA)

Erbjuder skolor och förskolor i Nacka kommun, tillgång till giftfritt återbruksmaterial från kretsloppscentralerna i Nacka. Material går att hämta under bokningsbara tillfällen. Material som finns att tillgå är exempelvis böcker till utbibliotek, kastruller och husgeråd till utekök samt tyg till segel. Den som efterfrågar något specifikt kan kontakta NVOA.

Årligen samarbetar NVOA med kommunens Skolgårdsprojekt. Här stöttar Nacka vatten och avfall med återbruksmaterial såsom en gammal diskbank för att till exempel bygga ett utekök.

Övriga resurser i Nacka kommun

Skolgårdsprojektet

Skolgårdsprojektet innebär att sommarjobbade ungdomar arbetar med att rusta upp och tillföra nya spännande inslag på skol- och förskolegårdar i Nacka kommun. Projektet leds av Valfärd samhällsservice, familj och arbete, som samordnar sommarjobb i Nacka kommun. Genom Skolgårdsprojektet får skolor och förskolor möjlighet till platsbyggda personliga lekredskap anpassade efter skolan eller förskolans egna önskemål. Ledorden för Skolgårdsprojektet har sedan starten 2010 varit ”kreativt, stimulerande och meningsfullt”. Tanken är att skapa en gård som är mer kreativ, stimulerande och meningsfull, men även att ungdomarna ska få ett sommarjobb som är kreativt, stimulerande och meningsfullt. Skolgårdsprojektet strävar efter att uppfylla Nacka kommuns övergripande mål att skapa attraktiva livsmiljöer och följer miljöprogrammet giftfria gårdar.

Det finns ett exempeldokument med förslag på insatser som skolgårdsprojektet kan göra. Se länk på slutet.

Hälsoträdgården och kursen Odlå i förskolan

Hälsoträdgården i Nacka som tillhör Valfärd samhällsservice arbetar främst med rehabilitering i sin trädgård i Nyckelviken. Ett samarbete har startat med Valfärd skola om att anordna kurser i odling för förskolor. På kursen får man lära sig hur man kan göra enkla odlingar med barnen i till exempel pallkragar och skapa en större biologisk mångfald på förskolegården.

Lästips

Hållbara måltider, Välfärd skola, 2021: www.nacka.se/hallbara-maltider

Framtidens Lärmiljöer, Välfärd skola, 2015: www.nacka.se/larmiljoer

Hållbara lärmiljöer i förskolan, Välfärd skola, 2021: www.nacka.se/larmiljoer

Generellt utemiljöprogram, Enhet för fastighetsförvaltning, Nacka kommun, 2021:
www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

Giftfria skolor och förskolor, handlingsplan och checklista, Miljöenheten, 2019:
www.nacka.se/giftfria-forskolor

Exempelsamling Skolgårdsprojektet: www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

Nacka kommuns avfallsplan: www.nacka.se/avfallsplan/

Lek och lys, ett dialogverktyg för kvalitetsförbättring av förskolegårdar, vägledning + matris
Ruth Boberg & Elsa Bergebo, examensarbete SLU, 2018: www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

Hållbara utemiljöer, Välfärd skola: www.nacka.se/hallbara-utemiljoer

Skolinformation, Nacka vatten och avfall: www.nackavattenavfall.se/skola